

Јелена РАДУЛОВИЋ,
Наташа ТЕРЗИЋ,
Неђељко КЕЦОЈЕВИЋ,
Агима ЉАЉЕВИЋ

СТАРО СТАНОВНИШТВО И ПРОБЛЕМИ КОЈИ ГА ПРАТЕ

Увод

Савремени свијет прате двије универзалне тенденције: сталан раст становништва и процес старења становништва. Процес старења становништва манифестује се повећањем просјечне старости укупног становништва, порастом дужине трајања просјечног људског живота и порастом удјела старих људи у одређеној популацији у релативном и апсолутном смислу. Неравномјерност старења је једна од карактеристика универзалног процеса старења становништва усљед пада наталитате и продужења људског вијека. Основне детерминанте неравномјерности процеса старења су: економска ситуација, социјално-културне карактеристике, миграциона кретања, религијска и класна припадност.

Старење становништва је демографска карактеристика бројних земаља Европе, укључујући и Црну Гору. На основу валидних демографских показатеља може се рећи да је црногорско становништво старо. Старење није само проблем појединца и породице већ све више и шире друштвене заједнице (10). Тенденција старења становништва упућује на потребу проучавања са економског, социјалног, психолошког и здравственог аспекта. Организовање одговарајуће помоћи и трајног рјешења

основних проблема старих особа захтијева познавање њихових потреба и жеља. Савремена социјална кретања у друштву доприносе да се традиционалним елементима бриге за старе придружују нови видови помоћи. Због тога се владе срећу са проблемима адекватне организације социјалне и здравствене заштите. У оквиру покрета за унапређивање здравља, Свјетска здравствена организација има циљ побољшати шансе старих људи да живе дуже, здравије и квалитетније. Поштовањем основних људских вриједности и његовањем солидарности међу свим члановима друштва обезбјеђује се да и “старост буде испуњена животом”.

Циљ истраживања

Циљ рада је анализа кретања старих лица у структури становништва Црне Горе, сагледавање социјално-економског и здравственог стања, потреба и проблема старих лица, како би се могле планирати и предузети адекватне дугорочне мјере за њихово превазилажење на нивоу државе и локалне заједнице. Желе се упознати облици очекиване помоћи, жеље испитаника и њихови предлози.

Истраживањем се жељело утврдити како старе особе проводе вријеме и којим пословима се баве. Циљ ове студије је и да се сагледају односи старих особа са дјецом, степен пружања разних видова помоћи, здравствено стање и могућности пружања адекватније здравствене заштите.

Метод

Ретроспективном анализом су обухваћени демографски подаци добијени пописима становништва. Подаци о положају старих лица, њиховим потребама и проблемима добијени су емпиријском експлоративном студијом анкетног типа уз коришћење статистичке методе. Истраживањем су обухваћене особе старе 60 година и више, које живе на подручју општине Подгорица, гдје живи преко 27% укупног становништва републике. Претпоставља се да би резултати истраживања на репрезентативном узорку укупног становништва били знатно валиднији. Ипак, презентирани подаци упућују на постојеће проблеме старих, али и на потребу свеобухватнијег истраживања.

Узорак од 277 испитаника је одређен методом случајног избора 10 - 15 старих особа, оба пола, различите дубине старости и социјалног статуса из свих градских и сеоских мјесних заједница (укупно 51).

Резултати

Старосна структура становништва у Црној Гори мијењала се под утицајем биолошких, културних, социјалних, економских и других, за њу значајних, интензивних друштвених промјена. Основна карактеристика промјена је лагани пад удјела младог становништва (0-19 год.) од 46,3% у 1921. години до 28,5% 2003. године. Група старог становништва (65 и више год.) лагано је расла од 6,0% 1921. год до 8,2% 1991. год., да би се раст интензивирао у посљедњој деценији до 11,96% у 2003. години. Биљежи се пораст апсолутног броја старих за више од три пута, од 18.791 у 1921. год. до 74.160 у 2003. години. Истовремено, удио средовјечног становништва (20-59 год.) се лагано повећавао од 47,2% у 1921. до 58,6% у 2003. год. Стални пад наталитета и процес иселавања становништва дјеловао је на промјене у старосној структури на ужим регионалним подручјима.

У Црној Гори у 1971. години старо становништво чинило је 7,7%, у 1981. год. и 1991. год. 8,2% да би нагло расло до 11,96% у 2003. год. Од тога броја је 56,9% жена и 43,1% мушкараца. (таб. 1).

Табела 1. Старо становништво Црне Горе по појединим годинама
1971. до 2003. год., према полу

Попис	Бр. становника у ЦГ		Стара лица 65 год. и више	
			Број	%
1971. год.	Укупно	529 604	40 415	7,68
	Мушки	259 209	17 606	6,79
	Женски	277 395	22 809	8,22
1981. год.	Укупно	584 310	48 021	8,23
	Мушки	289 739	20 374	7,03
	Женски	294 571	27 647	9,38
1991. год.	Укупно	615 035	50 603	8,23
	Мушки	305 931	20 479	6,69
	Женски	309 104	30 124	9,74
2003. год.	Укупно	620 145	74 160	11,96
	Мушки	305 225	31 984	10,48
	Женски	314 920	42 176	13,39

Извор: Појиси становништва

Стара популација се не може посматрати само као хомогена група. Имајући у виду положај и изражене потребе, издвајају се два подсегмента старих: млађи стари до 74 године, који су већином независни у свакодневним активностима и у релативно добром здравственом стању, и стари од 75 година и више, који су често у обављању свакодневних активности зависни од других и са лошим здравственим стањем. На нивоу републике “млађе” старо становништво чини 49 890 или 67,3% од укупног броја старих лица. Нема значајније разлике између удјела на нивоу региона и стања на глобалном нивоу (таб. 2). Са порастом старости расте удио женског старог становништва од 54,8% у групи до 74 године старости до чак 61,2% у групи веома старог становништва. Старих жена је знатно више него мушкараца јер живе дуже. Оне су међу најугроженијим и најсиромашнијим становницима, најчешће међу издржаваним лицима и примаоцима социјалне помоћи, а у сеоским насељима најчешће се, и поред дубоке старости, баве пољопривредним и другим активностима у домаћинству

Табела 2.

Дистрибуција старог становништва Црне Горе по регионима, према полу и старости у 2003. год.

Регија	Старо 65 и више год.			Старо 65 до 74 год.			Старо 75 год. и више		
	Свега	Мушки	Женс.	Свега	Мушки	Женс.	Свега	Мушки	Женс.
Црна Гора	74160	31984	42176	49890	22559	27331	24270	9425	14845
	100,0	100,0	100,0	67,3	70,5	64,8	32,7	29,5	35,2
Сјеверна	24379	10383	13996	16534	7324	9210	7845	3059	4786
	100,0	100,0	100,0	67,8	70,5	65,8	32,2	29,5	34,2
Средња	31230	13342	17888	21091	9491	11600	10139	3851	6288
	100,0	100,0	100,0	67,5	71,1	64,8	32,5	28,9	35,2
Јужна	18551	8259	10292	12265	5744	6521	6286	2515	3771
	100,0	100,0	100,0	66,1	69,5	63,4	33,9	30,5	36,6

Извор: Попис становништва 2003. Становништво - пол и старост 2, стр.14 – 33

Миграциона кретања становништва, економска неразвијеност и социјалне карактеристике утичу на старосну структуру становништва по регијама у републици. Учешће старих лица у структуру укупног становништва на глобалном нивоу и по реги-

јама приказано је у таб. 3. Тенденција кретања млађег становништва према већим градовима у средишњој регији разлог је смањеног прираштаја становништва, нарочито израженог у општинама сјеверне регије и већим удјелом старих лица у укупном становништву сјеверног и јужног региона. У сјеверном дијелу земље истакнут је највећи удио женског старог становништва – 14,3%.

Табела 3.

Укупно становништво и становништво старије од 65 година и више по регионима према попису 2003. год.

Подручје		Укупно становништво			Становништво старо 65 год. и више		
		Укупно	Мушки	Женски	Укупно	Мушки	Женски
Црна Гора	број	620 145	305 225	314 920	74 160	31 984	42 176
	%	100,0	100,0	100,0	11,96	10 383	13,4
Сјеверни дио	број	194 879	97 143	97 736	24 379	10,7	13 996
	%	100,0	100,0	100,0	12,5	10,7	14,3
Средњи дио	број	279 419	137 156	142 263	31 230	13 342	17 888
	%	100,0	100,0	100,0	11,2	9,7	12,6
Јужни дио	број	145 847	70 926	74 921	18 551	8 259	10 292
	%	100,0	100,0	100,0	12,7	11,6	13,7

Извор: Попис становништва 2003. Становништво-пол и староси, стр. 14. до 33 стр.

Становништво сјеверног региона чини 31,4% укупног становништва али 32,9% старог становништва и 33,1% женског старог становништва.

У средњем региону (Подгорица, Никшић, Даниловград, Цетиње) живи око 45% становникуа републике али око 42% старих лица, приближно равномјерно распоређених по полу. У јужном, приморском региону учешће у укупном становништву је 23,5% а у структури старих 25,0%. Интересантно је примјетити да је удио мушкараца нешто већи него удио жена.

На удио старих у структури градског и сеоског становништва поред природног прираштаја пресудно је утицала социјална и просторна покретљивост, по правилу, младог становништва, нарочито из села у град и из неразвијених у развијене средине. То је у неким селима довело до сенилизације и феминизације.

ције становништва. И поред интензивних миграционих кретања село-град велики дио старог становништва живи изван града. Према попису 2003. године од 74160 старих у Републици 52,3% живи у градским а 47,7 % у осталим насељима. У укупном становништву удио градског је 61,9% што указује на процес старења сеоског, нарочито пољопривредног становништва. То има значајне посљедице, које се манифестују у виду опадања привредне активности села, културних и друштвених активности, као и пада природног прираштаја становништва, до потпуног нестанка у појединим мјестима. Старосна структура старог сеоског становништва је неповољнија у односу на градско, јер је њихово учешће у групама веома старог становништва веће (таб 4.), нарочито жена.

Табела 4. Старо становништво Црне Горе према типу насеља по попису 2003. год.

Тип насеља		Старост 65 год. и више		65 до 69 год.		70 до 74 год.		75 до 79 год.		80 и више год. старости	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Градска насеља	Свега	38 806	100,0	15893	40,9	11037	28,4	7127	18,4	4749	12,2
	Мушко	16 779	100,0	7416	44,2	4885	29,1	2825	16,8	1653	9,8
	Женско	22 027	100,0	8477	38,5	6152	27,9	4302	19,5	3096	14,1
Остала насеља	Свега	35 354	100,0	12757	36,1	10203	28,9	7143	20,2	5251	14,8
	Мушко	15 205	100,0	5792	38,1	4466	29,4	2974	19,6	1973	13,0
	Женско	20 149	100,0	6965	34,6	5737	28,5	4169	20,7	3278	16,3
Укупно		74 160	100,0	28650	38,6	21240	28,6	14270	19,2	10000	13,5

Извор: Попис становништва 2003. Становништво-пол и старост 2, подаци по општинама и насељима, стр. 14 до 33 стр.

Резултати добијени истраживањем на узорку

Основне социо-демографске карактеристике

Истраживањем су испитиване неке основне карактеристике старих особа које су неопходне за сагледавање њиховог положаја, потреба, ставова и жеља. Обухваћене су сљедеће карактеристике: мјесто становања према типу насеља, пол, старост, брачно стање, образовање, садашње занимање -статус.

Мјесто становања према типу насеља

Од 277 испитаних особа старијих од 60 година 99 (35,7%) је живјело у сеоским мјесним заједницама, 104 (37,5%) у градским и 74 (26,7%) у приградским мјесним заједницама.

Старост

Старе особе посматране су према дубини старости. Од укупног броја узорком обухваћених старих лица 17,3% имало је од 60 до 64 године, 46,9% од 65 до 74 године, 15,2% од 75 до 79 година а 20,6% је било у дубокој старости са преко 80 година.

Образовање

Проблем образовања посматран је кроз степен школске спреме и квалификације. Код укупно анкетираних старих 43,3% је неписмено или има само четири разреда основне школе. Сеоско старо становништво, када се говори о степену образовања, је у далеко неповољнијој ситуацији од приградског и нарочито од градског становништва. Око 60% старих који живе у селу неписмено је или са 4 разреда основне школе, док је таквих у граду свега 23,1%. С друге стране, високу и вишу школску спрему има 31,8% старих у граду, а у селу само 2%. Постоји статистички значајна разлика у степену образовања према типу насеља. $\chi^2 = 62,012$ $df = 14$ $p = 0,000$

Када се посматра корелација образовања и пола, примјетно је повољнија ситуација код мушкараца. Неписмено и са четири разреда школе је 56% жена а 31,2% мушкараца ($\chi^2 = 31,666$ $df = 7$ $p = 0,000$).

Међу женама је 21% неписмених а међу мушкарцима само 7%. Проблем ниског општег образовања је, првенствено, проблем старих жена. Анализа корелације дубине старости и образовања показује да са порастом година живота пада степен образовања.

Стиајус сїарих људи

Занимање или статус старих особа умногоме одређује њихов укупни положај и квалитет живота. Статус је посматран у корелацији са типом насеља, полом и дубином старости. Анкетирани популацију чинили су већином пензионери. Знатно малобројнија је категорија корисника социјалне помоћи, домаћица и пољопривреника. Али је велико учешће инвалидских пензионера као и лица без редовних прихода, што с обзиром да су у годинама када је знатно смањена радна способност, само по себи говори о њиховом положају. Примјећује се да је у сеоским насељима знатно више прималаца социјалне помоћи, домаћица и пољопривредника него у градским. Када се посматра корелација између полне припадности и статуса старих особа примијетна је статистички значајна разлика ($\chi^2=63,420$ $df=8$ $p=0,000$). Жене су чак пет пута чешће примаоци породичне пензије и око три пута чешће примаоци социјалне помоћи. Када се има у виду да су и остарјеле домаћице без редовних примања, евидентно је да су старе жене угроженије од мушкараца.

Брачно сїање сїарих особа

Брачно стање непосредно одређује квалитет живота у старости. У укупној структури испитиваних особе у браку је било 56,7%, није ступало у брак 9,7%, удовци/ице су 29,2% а разведени 4,3%. Брачно стање сагледавано је у односу на пол и школску спрему. Постоји високо значајна корелација између брачног стања старих и пола. Мушкарци су два пута чешће у браку од жена. Жене преко два пута чешће од мушкараца не ступају у брак и преко четири пута чешће су удовице. Број особа које не живе у браку знатно расте са годинама старости. У најдубљој старости већина старих је без брачног друга. За планирање социјалних мјера заштите старих значајно је констатовати да је усамљеност у позним старачким годинама углавном везана за жене.

Услови становања и породична ситуација старих особа

Остарјела лица најчешће станују у својој кући а затим у свом стану. Мањи дио старих је сувласник стамбеног простора и носилац станарског права. Код дјеце станује нешто преко 3% старих. У најнеповољнијем положају су стари који су подстанари, они који станују код даље родбине или других лица. Као што се могло очекивати, постоји високо значајна корелација између типа насеља и врсте и власништва стана $X^2 = 147,166$ $df = 16$ $p = 0,000$. Стари у селу у преко 80% случајева, станују у сопственој кући. Мада то на први поглед изгледа повољно рјешење, познато је да су то најчешће стари, неконфорни, неопремљени и неусловни објекти. У граду се најчешћи станује у стану у властитој својини, мада су бројни и други облици рјешавања стамбеног питања. Старе особе најчешће оцјењују услове становања као осредње (44,0%). Добре услове становања има 28,5% старих, а веома добре 4,7%. Своје услове становања лошим сматра 18,1% старих а веома лошим 4,3%. Може се закључити да свако пето остарјело лице није задовољно условима становања. Не постоји статистички значајна разлика у условима становања старих по типовима насеља.

Услови становања старих су у високој корелацији са брачним стањем ($X^2 = 52,209$ $df = 15$ $p = 0,000$). Док старе особе у браку само у 12,7% случајева нијесу задовољне условима становања, особе које нијесу ступале у брак мисле да имају лоше услове становања у 40,7% случајева и чак веома лоше 11,1% случајева. Свака друга особа која није ступала у брак оцјењује своје услове становања као лоше или веома лоше. У нешто повољнијем, али веома лошем, положају су обудовјела лица (24,7% лоши, 7,4% веома лоши услови). Разведени најчешће мисле да имају осредње (50%) и добре (25%) стамбене услове. Нема статистички значајне разлике у условима становања према старосним групама, али постоји значајна повезаност дубине старости и породичних прилика ($X^2 = 27,543$ $df = 12$ $p < 0,05$). У дубокој старости (80 и више год.) особе два пута чешће живе код дјеце него оне до 64 године живота. Разлика је примјетна и код особа које живе саме. Преко три пута су чешће сами они од 75 година и више него они до 64 године. Чак свака трећа особа преко 75 година је сама.

Социјални статус је у значајној вези са условима становања

($\chi^2=76,342$ $df=32$ $p=0,000$). Веома лоше и лоше услове најчешће имају (преко 62%) примаоци социјалне помоћи, породични пензионери (32,5%), који су већином жене и инвалидски пензионери (22,5%). Према наведеном може се закључити да више од петине анкетираних старих особа станује у незадовољавајућим условима. Веома угрожена категорија су стара лица која није су била у браку, гдје је сваки други незадовољан условима становања. Познато је да су самци у току радног вијека тешко рјешавали стамбено питање, било да нијесу могли добити стан, кредит или повољније услове и могућности за изградњу куће. Када се зна да су то скоро три пута чешће жене и имајући у виду њихову дужину живота и веће учешће у веома старом становништву, јасно је да су оне по овоме основу угроженије од мушкараца.

Породична ситуација

Када је у питању однос старих лица и чланова породице, може се поћи од претпоставке да у Црној Гори стари најчешће до краја живота остају у породици, збринуте и са обезбјеђеним основним егзистенцијалним потребама.

Друга је претпоставка да, нуклеарна породица, сведена на родитеље и малољетну дјецу, нема мјеста за старију генерацију. Млади људи имају све мање могућности да посвете потребну пажњу родитељима, било зато што живе далеко, у другом мјесту, или услед економске кризе. Многи од њих немају довољно средстава за живот и задовољење потреба своје уже породице, оптерећени су школовањем, радом и осталим егзистенцијалним проблемима. Зато дјеца често родитеље доживљавају као терет. Тада родитељска породица или један остарјели родитељ посљедње дане проводе усамљени и занемарени од сродника и друштва. У овоме погледу нарочито угрожена категорија је старо становништво села. Старе особе које живе у селу све мање и све рјеђе могу рачунати на помоћ дјеце која живе у граду. Положај старачких пољопривредних домаћинстава је најгори. Опадање радне способности и недостатак редовних мјесечних примања нарочито погоршавају њихов материјални положај. Одумирањем становништва села све више нестаје и традиционално породично - сродничко и добросусједско испомагање, веома значајно старим људима. Сматрамо да код нас нуклеарна породи-

ца није доминирајући модел. Прије се може говорити о модификованом облику проширене породице - трогенерациске па и четворогенерациске. Према истраживањем добијеним подацима знатан број остарјелих родитеља живи са својом дјецом, не само у сеоским него и у градским насељима.

Када су у питању односи у породици, према добијеним подацима може се рећи да се везе између родитеља и дјеце настављају и након напуштања родитељског домаћинства кроз узајамну помоћ и бригу и трају до смрти родитеља. Социјалне промјене условљавају појаву нових облика помоћи дјеце остарјелим родитељима. Тако дјеца, живећи поред родитеља у посебном домаћинству, помажу давањем новца, у пољопривредним и кућним пословима, одржавању хигијене, у набавци намирница, одјеће и обуће. Међутим, често, нарочито у периодима кризе, родитељи помажу дјечи или је испомагање узајамно. И поред свега друштво је дужно да преузме раније породичне функције заштите старих. Исто тако потребно је подржати вишегенерациске породице које имају остарјеле чланове и подстицати овај вид њиховог збрињавања.

Породично окружење старих је један од најважнијих фактора који утичу на квалитет живота и доживљавање старости. Док се раније цијели живот од рађања до смрти одвијао у породици, данас је то, када је у питању старост, све рјеђе. Данас старим особама самоћа постаје све чешћи пратилац. Породично окружење праћено је путем одговора на питања са ким у домаћинству живи стара особа и колико чланова има домаћинство. Ове варијабле стављене су у однос са типом насеља, полном припадношћу, брачним стањем, образовањем и старошћу. Не постоји статистички значајна разлика у породичном окружењу и броју чланова породице између старих људи који живе у селу, граду и приградским насељима. Старе особе најчешће живе са брачним другом, с обзиром да је већина њих у браку. Са брачним другом и дјецом живи свака пета стара особа, а само са дјецом свака шеста. Са дјецом жене живе три пута чешће него мушкарци. Претпоставка је да оне чешће од мушкараца имају активну улогу пружања помоћи у домаћинству и око чувања дјеце.

Стари најчешће живе у двочланим домаћинствима - 35,4%. У самачким домаћинствима живи 24,2% старих, у домаћинствима са 6 чланова и више 13,0%, у трочланим 11,2%, четворочланим 9,0% и петочланим и више 6,1%. Добијени подаци упућују

на посебно деликатан положај старих лица која живе сама. Скоро 80% старих мушкараца има брачног друга, док је то случај само код 35% жена. Тако, сам живи сваки десети стари мушкарац, док је свака трећа стара жена сама и врло често у дубокој старости. Због тога постоји високозначајна корелација породичног живота и пола. $X^2 = 54,548$ $df = 4$ $p = 0,000$. Док су особе које су у браку само ријетко саме (3,2%), већина нежењених - неудатих (56,6%) живе сами. Само је и 45% обудовјелих старих лица, као и 58,3% разведених. Нема статистички значајне разлике у броју чланова домаћинства према типу насеља. Образовање је у значајној вези са породичном ситуацијом. Са порастом степена образовања смањује се проценат оних који живе сами.

Материјални положај старих особа

Материјални положај старих особа је значајан показатељ квалитета живота. Искуства показују да су међугенерациски контакти и пажња дјеце бољи код старих са бољим материјалним положајем. Према материјалној ситуацији старих планира се обим и врста друштвене бриге и помоћи. Анкетом обухваћене старе особе у 49,6% случајева имају скромна редовна мјесечна примања, ниска 40,4%, а само 3,3% пристојна. Без редовних примања је 6,6% анкетираних старих. Старе особе које живе у граду имају већа редовна примања од особа у осталим насељима. Због тога је статистичка разлика у висини примања према типу насеља високозначајна ($X^2 = 31,172$ $df = 6$ $p = 0,000$). Других прихода у домаћинству нема чак 84,7% испитиваних. У овоме погледу постоји високозначајна разлика у односу на тип насеља. Наиме, само 1,9% старих који живе у граду има других прихода, у приградским насељима 5,4%, док 36,7% старих у селу има додатне приходе. Приходи се, у преко 90% случајева, остварују од пољопривреде.

Највећи проблеми старих особа

Популација старих има специфичне проблеме. Социјалне промјене имају последице у разним доменима, почев од личног и породичног живота до економског статуса и заштите здравља. Индивидуалне промјене подразумијевају прихватање нових радних и животних навика. Полне специфичности карактерише

дужи живот жена, које су често саме, необразоване, сиромашне и лошег здравственог стања. Здравствени проблеми су веома истакнути. Старост је често праћена хроничним обољењима и стањима која изазивају и хроничну неспособност (болести циркулаторног система, неоплазме, мишићно-скелетна оштећења, неуролошки поремећаји, деменција, дегенеративни поремећаји, слабење чула и сл.). Здравствени проблеми су значајни са социјално-медицинског али и са економског аспекта. За здравствену заштиту старих лица је потребно издвајати све већи дио укупних средстава фонда за здравствену заштиту становништва и ангажовати све веће здравствене – људске и техничке ресурсе.

Анкетиране старе особе најчешће као највеће проблеме наводе здравствене - 46,7%, а одмах иза тога материјалне. Свака четврта анкетирана особа наводи да има више великих проблема истовремено. Посматрано према типу насеља, нема статистички значајне разлике у врсти највећег проблема који старе особе наводе. Релативне фреквенције указују на нешто чешће материјалне проблеме код градског и приградског становништва, вјероватно зато што стари у селу сами производе неке прехранбене намирнице. Здравствени проблеми су присутни код свих у приближно истој мјери, самоћа такође. Немогућност старања о себи је најчешћа код старих који живе у селу. Брачно стање значајно утиче на врсту проблема код старих особа (таб. 5).

Табела 5. Врста највећих проблема старих и брачно стање

Бачно стање	Врста проблема							Укуп.
	Материј. пробл.	Здрав. пробл.	Стамб. пробл.	Самоћа	Немог. бриге о себи	Више пробл.	Нема пробл.	
у браку	21	84	3	2	3	37	3	153
%	13,4	53,5	1,9	1,3	1,9	23,6	1,9	100,0
није	4	8	-	4	4	7	-	27
%	14,8	29,6	-	14,8	14,8	25,9	-	100,0
удов.	7	34	2	5	8	22	2	80
%	8,6	42,0	2,5	6,2	9,9	27,2	2,5	100,0
разве.	2	1	2	1	2	2	2	12
%	16,7	8,3	16,7	8,3	16,7	16,7	16,7	100,0
укупно	34	127	7	12	17	68	7	272
%	12,5	46,7	2,6	4,7	6,2	25,0	2,6	100,0

$$\chi^2 = 54,839 \quad df = 21 \quad p = 0,000$$

Здравље старих

Особе у браку далеко се чешће од осталих жале на здравствене проблеме, што није случај у сличним истраживањима. Здравствено стање 41,7% старих лица је оцијенило осредњим, 35,8% лошим а 16,2% веома лошим. Добро и веома добро здравље наводи само 5,9% анкетираних. Нема значајне разлике у оцјени здравља између жена и мушкараца, као ни између становника села, града и приградских насеља. Мјесто становања није од утицаја на степен покретљивости старих особа, као и на постојање особе за помоћ у случају акутне болести. Од укупно анкетираних 48,2% је навело да је добро покретно, 40,2% да је полупокретно и 6,2% је непокретно. Особу која би помогла у случају акутне болести нема 19,6% старих, помоћ би добили од брачног друга 44,4%, од дјецe 20%, од брачног друга и дјецe 2,5%, од рођака 5,5% и од сусједа 4,4% старих. Особе које није-су ступале у брак изразито више од других се жале на самоћу а више од осталих и приближно често као и разведени на немогућност старања о себи. Код особа са присуством више проблема нема разлике према брачном стању. Добијени подаци показују да нема статистички значајне разлике у врсти највећих проблема код старих мушкараца и жена ($X^2=5,834$ $df=7$ $p=0,559$).

Дубина старости утиче на интензитет и врсту проблема старих. До 65 године живота најизражени су материјални проблеми. Здравствени проблеми и неспособност за старање о себи су све чешћи са порастом година. Послије 75 година сваки други стари човјек се жали на слабо здравље. Добро покретно је 64,6% до 65 године, а 35,1% од 80 и више. Полупокретно је 29,2% до 65 година, а преко 47,5% старијих од 74 године. Непокретно је 2,1% до 65 година а 7,6% старијих од 74 године. Образовање нема значајног утицаја на учесталост и врсту проблема код старих лица. Ако се занемаре здравствени проблеми, који су код свих високо заступљени, усамљеност је најистакнутија код примаоца социјалне помоћи - (16,7% : испод 5% код свих осталих). Више проблема истовремено најчешће имају инвалидски пензионери - 35,5%. Корелација садашњег статуса и највећих проблема је значајна ($X^2=78,357$ $df=56$ $p<0,05$). Материјални проблеми расту са растом броја чланова домаћинства. Материјални проблеми не показују везу са висином редовних примања

у домаћинству. Ово зато што преко 85% старих наводи ниска примања, па су тако скоро сви егзистенцијално угрожени.

Активности старих људи

Активности у домаћинству

Стари у скоро 60% случајева не раде ништа у домаћинству или само понешто помогну (таб. 6). Неактивност је нарочито истакнута код мушкараца. Активности у домаћинству и код старих особа углавном су, у складу са преовлађујућим традиционалним схватањима, препуштене жени. Жене чешће од мушкараца у домаћинству чувају дјецу, искључиво се оне баве ручним радом и скоро сасвим кувањем и спремањем стана. Мушкарци се нешто чешће баве пољопривредним пословима, и незнатно чешће куповином намирница.

Табела 6.

Активности старих у домаћинству према полу

Врста активности	Мушкарци	Жене	Укупно
не ради ништа	39,1	26,6	33,2
понешто помогне	34,3	17,5	25,3
углавном чува дјецу	2,3	6,3	4,7
ручни рад	-	4,8	2,5
рад у пољопривреди	13,3	6,3	9,4
набавка намирница	9,3	7,7	8,4
кување, спремање стана	3,9	33,2	22,7
укупно	128	143	277
%	100,0	100,0	100,0

Нема статистички значајне разлике у активностима у домаћинству према типу насеља осим када се ради о пољопривредним активностима. Са дубином старости се смањује чување дјеце, набавка намирница али не и кување и спремање куће, што је углавном посао жене.

Друшћивене активностии стариx

Преко 70% стариx се не бави никаквим друштвеним активностима. Најчешће се ангажују у раду удружења пензионера - 14,4% од укупно анкетираних, у политичким организацијама 10,1% и знатно мање у другим - хуманитарним, културним или спортским организацијама - 3,2%. Када се зна да око 80% стариx особа чине пензионери, да је знатан дио у периоду ране старости и да имају доста слободног времена, које проводе у доколици, онда се њихова неактивност мора негативно вредновати. Њене последице су бројне за појединца и за заједницу. Друштвене активности стариx (85 активних особа или 30,7%) представљене су према типу насеља (таб. 7).

Табела 7.
Друшћивене активностии ићии насеља

Тип насеља	Удружење пензионера	Политичке организац.	Друге организац.	Више организац.	Актив. укупно
село	5	15	1	-	21
%	23,8	71,4	4,8	-	100,0
град	23	9	6	4	42
%	54,8	21,4	14,3	9,5	100,0
приградско	12	4	2	4	22
%	54,5	18,2	9,1	18,2	100,0
укупно	40	28	9	8	85
%	47,1	32,9	10,6	9,4	100,0

$$\chi^2 = 2,829 \quad df = 6 \quad p = 0,000$$

Старе особе које живе у граду активне су у 40,4% случајева, становници села у 21,2% и становници приградских насеља 29,7%. Разлог веће друштвене и политичке ангажованости градског старог становништва може бити у већем степену образовања, бољој информисаности, вишку слободног времена и већој доступности самих организација. Старо становништво села је принуђено, због слабијег материјалног положаја, да се радно ангажује све до дубоке старости, најчешће у пољопривреди.

Због тога постоји статистички значајна разлика у друштвеним активностима старих према типу насеља.

Када се посматра активност према полној припадности, примјетно је да су мушкарци једнако ангажовани (по 42,6%) у удружењу пензионера и политичким организацијама. Жене су релативно активније од мушкараца у удружењу пензионера, хуманитарним и културним организацијама, а далеко мање су активне од мушкараца у политичком раду.

Постоји значајна корелација степена образовања и друштвене активности ($\chi^2=31,591$ $df=18$ $p<0,05$). Релативне фреквенције јасно показују да друштвене активности старих расту са порастом степена образовања. Тако је учешће оних са вишом или високом школском спремом два пута веће од учешћа у узорку, док је учешће друштвено активних неписмених скоро три пута мање од учешћа у узорку. Здравствено стање значајно утиче на степен друштвене активности. Што је здравље боље, и друштвена активност је већа.

Активности у слободном времену

И поред болести и оронулости, старе особе могу корисно и угодно провести слободно вријеме, којег имају доста. Од врсте активности којима је испуњено то вријеме зависи њихов квалитет живота. Садржај активности у слободном времену старих зависи од степена образовања, здравственог стања, материјалних могућности појединца и шире заједнице, као и могућности које друштво пружа старима за дружење, рекреацију, рехабилитацију и сл. Према добијеним резултатима не би се могло говорити о богатству активности везаних за културу, разоноду и информисање старих у слободном времену. Велики број старих проводи живот празно, не користећи ништа од техничких и културних тековина цивилизације. Структуру активности углавном чине пасивне радње, које не захтијевају никакаво лично ангажовање и одвијају се углавном у стану. Старе особе најчешће гледају телевизију - 65%. Радио слуша и чита штампу сваки четврти, књиге чита тек сваки десети. У биоскоп или позориште одлази само 2,5% анкетираних, а “ништа не ради” скоро свака седма стара особа. Посматрано према полу, не постоји статистички значајна разлика у врсти активности. Ипак, релативне фреквенције показују да мушкарци чешће од жена гледају теле-

визијски програм, читају новине и нарочито чешће читају књиге, иду у кафану, шетњу и друже се. Жене нешто чешће слушају радио програм, а два пута су пасивније него мушкараци. Свака пета жена наводи да не ради ништа, а тек сваки десети мушкарац. Разлог празнијег и пасивнијег живота жена у старости од мушкараца се може тражити у дубљој старости жена и нижем образовању.

Тип насеља није у корелацији са активностима у слободном времену. Нема значајне разлике између старих у селу, граду или приградским насељима. Степен активности у слободном времену високо корелира са степеном образовања. Тако, штампу скоро не читају они са осам разреда и мање, чита око 1/3 са КВ и ВКВ квалификацијом, око 1/2 оних са средњом школом и 66% особа са вишом и високом школом. Књиге чита око 1/3 особа са вишом и 67% са високом школом, остали скоро и не читају. Слично је и са изласком, дружењем и шетњама. Потпуно празан живот води - ништа не раде у слободном времену око 40% са четири разреда школе и мање, а само 2,6% са вишом и високом школом ($X=40,00$ $df=5$ $p=0,000$).

Међугенерациске везе и помоћ дјеце

Мада међугенерациски контакти не престају одласком дјеце из родитељске породице, они се нужно смањују. Међугенерациске везе овдје су испитиване увидом у фреквенцију виђања остарјелих родитеља са дјецом и редовност пружања помоћи родитељима, као и постојање узајамне помоћи (таб. 8). Старе особе које живе у домаћинству са брачним другом сваки дан се виђају са дјецом у 27,0% случајева, сваки други дан у 18,9%, једном седмично у 4,0%, два пута мјесечно у 17,6%, једном мјесечно у 12,2%, рјеђе од једном мјесечно у 20,3% случајева (9 анкетираних особа није имало дјеце). Само 23,1% старих особа које живе саме у домаћинству свакодневно виђају дјецу, сваки други дан 15,4%, два пута мјесечно 7,7%, једном мјесечно 15,45, рјеђе од једном мјесечно чак 41,7% (дјеце није имало 32 лица).

Табела 8.
Учесталост виђања са дјецом према полу родитеља

Учесталост сусрета са дјецом								
Пол	Сваки дан	Сваки други дан	Једном седм.	Два пута мјес.	Једном мјес.	Рјеђе	Нема дјеце	Свега
мушки	59	20	2	10	6	13	18	128
%	46,1	15,6	1,6	7,8	4,7	10,2	14,1	100,0
женски	63	6	1	6	9	13	42	143*
%	44,1	4,2	0,7	4,2	6,3	9,1	29,4	100,0
укуп.	122	26	3	16	15	26	60	271
%	45,0	9,6	1,1	5,9	5,5	9,6	22,1	100,0

* три жене нијесу одговориле на питање

$\chi^2=21,770$ $df=8$ $p=0,005$

Пошто преко 40% узорком обухваћених старих особа живи са дјецом у истом домаћинству то је нормално да се највећи дио њих виђа свакодневно. Родитељи који не живе са дјецом су у неповољнијој ситуацији, нарочито жене. Њих знатно рјеђе дјеца посјећују сваки други дан него мушкарце. Жене, иначе, два пута чешће од мушкараца немају дјеце. Брачно стање родитеља је у високој корелацији са фреквенцијом виђања са дјецом ($\chi^2=147,417$ $df=24$ $p=0,000$). Свакодневно са дјецом се у највећем проценту виђају родитељи чији је брачни друг умро - 54,3%. Приближна је учесталост и код родитеља у браку - 51,6%. По свим другим модалитетима виђања родитељи у браку чешће виђају дјецу од осталих. Разведени стари само у 16,7% случајева виђају дјецу сваки дан, 8,3% сваки други дан, и најчешће, чак 25%, рјеђе од једном мјесечно. Важно је навести да 33,3% разведених старих особа нема дјеце, обудовјелих 23,5% и старих у браку само 5,7%.

Старост родитеља нема значајног утицаја на учесталост виђања са дјецом као ни висина прихода родитеља. Степен образовања родитеља значајно утиче на виђање са дјецом. Образованији родитељи чешће се виђају са дјецом од необразованих. Сваки дан се виђа са дјецом 30,8% неписмених а 61,1% са високим школом. Сваки други дан са дјецом се виђа 6,2% неписме-

них родитеља а 13,9% са вишом и високом спремом. *Најузгроженија категорија* старих су самци - без брака, без дјеце, без стана, без породице, без школе, без примања. То су углавном жене - неудате, без имовине, саме, у дубокој старости и најчешће им је потребан институционални смјештај или помоћ у кући.

У актуелној социјално-економској ситуацији у друштву дјеца нијесу у могућности да помажу остарјеле родитеље колико би то било потребно. *Исјомоћ дјеце* је најчешћа у пословима у домаћинству - око 30% и знатно рјеђе у новцу (таб. 9).

Табела 9.
Исјомогање дјеце према полу родитеља

Помоћ дјеце родитељима										
Пол родитеља	Редовно у новцу	Повремено у нов.	Ред. у домаћинству	Повремено у домаћ.	Редов. у новцу и дом.	Помоћ није потребна	Не, мада треба	Родитељ помаже дјеци	Нема дјеце	Свега
мушки	8	13	32	8	5	14	8	23	16	128
%	6,3	10,2	25,0	6,3	3,9	10,9	6,3	18,0	12,5	100
женски	18	10	22	17	3	9	10	7	42	143
%	12,6	7,0	15,4	11,2	2,1	6,3	7,0	4,9	29,4	100
укуп.	26	23	54	25	8	23	18	30	58	271
%	9,6	8,5	19,9	9,2	3,0	8,5	6,6	11,1	21,4	100

$$\chi^2=33,265 \text{ df}=9 \text{ p}=0,005$$

Свјесни често тешког материјалног положаја дјеце, родитељи некада настоје оправдати њихово занемаривање. Тако 8,5% тврди да им помоћ није потребна, или још чешће они сами помажу дјецу. Значајан број родитеља наводи да им је помоћ потребна али да је не добијају од своје дјеце. Уочава се да мушкарцима знатно чешће од жена помоћ није потребна. Исто тако, они око четири пута чешће помажу дјецу него жене, вјероватно зато што имају већа примања и у бољем су материјалном положају. Постоји високозначајна корелација брачног стања

родитеља и помоћи од стране дјецe ($X^2=148,363$ $df=27$ $p=0,000$). Родитељима у браку најчешће се помаже редовно у домаћинству - 22,9%, повремено у новцу - 11,55, редовно у новцу 7,6% и знатно мање у новцу и у домаћинству заједно. Родитељу чији је брачни друг умро најчешће се помаже повремено у домаћинству - 28,0%, редовно у домаћинству - 22,2% и знатно више него осталима помаже се у новцу - 17,3%. Помоћ најчешће није потребна родитељима који су у браку - 12,1% и они чешће од осталих помажу дјеци - 17,2%. Родитељима удовцима помоћ није потребна у 6,2% , потребна је али је не добијају у 7,4% и сами помажу дјеци 3.7%. Као и код комуникација, у најтежем положају су разведени родитељи. Њима дјеца никада не помажу редовно у новцу, само повремено у 8,3% и редовно у домаћинству 8,3%. Важно је нагласити да је њима помоћ потребна а не добијају је у 25% случајева. Сваки четврти стари разведени родитељ нема помоћи своје дјеце, а потребна му је. Они дјеци помажу у 8,3% случајева.

Када су у питању међугенерациске везе и помоћ дјеце родитељима може се закључити да су старе особе које имају брачног друга или им је умро у знатно повољнијем положају од разведених. Четвртина разведених старих особа треба помоћ али је не добија. Старе особе које живе у селу добијају од дјеце знатно више помоћи од особа које живе у граду ($X^2=39,888$ $df=18$ $p=0,000$). Родитељима који живе у граду помоћ није потребна три пута чешће него онима у граду (12,5%: 4,0%) али им је нешто чешће од старих у селу потребна а не добијају је (5, % :3,0%). Старе особе које живе у граду три пута чешће сами помажу дјеци него они који живе у селу (16,3%:5,1%). Старе особе које живе у граду знатно чешће од старих у селу имају редовна примања, што смањује њихову потребу за новчаном помоћи. Са порастом примања опада потреба за помоћи дјеце, али свако десето лице из групе са најмањим примањима наводи да му дјеца не помажу мада је потребно. Ипак, може се рећи да дјеца, у границама могућности, добро помажу родитељима којима је помоћ потребна.

Институционална брига о старим лицима

Организована помоћ у домаћинству

Већина старих људи живи у својој кући или стану. Најчешће желе да ту проживе остатак живота, и поред смањених способности самоуслуживања и задовољавања основних егзистенцијалних потреба. Њима је неопходна помоћ других лица. Истраживања показују да већина остарјелих родитеља жели живјети у посебном домаћинству близу своје дјеце. Тако се лакше могу посјећивати и узајамно помагати. Постоји мишљење да одвајање од породице и смјештај у установе омета нормалан живот старе особе, умањује квалитет везе са породицом и отежава прилагођавање на старост. Старим треба омогућити што дужи живот у природној породичној средини. Поред тога, брига о старим лицима кроз институције друштвене службе је знатно јефтинија од смјештаја у дому.

Помоћ породице и сусједа све чешће није довољна. Знатан број старих особа има потребу за услугама професионалних служби за пружање помоћи и његе у кући. Ово је нарочито истакнуто када се ради о све бројнијим хронично болесним и изнемоглим старим лицима без породичног старања. Њима није потребна стална дневна медицинска помоћ, али им је потребно свакодневно помагати у остваривању основних животних функција. Пракса показује да модели организације овакве помоћи и његе могу бити различити, зависно од могућности заједнице и потреба старих. Треба нагласити да се првенствено ради о социјалној функцији, уз одговарајућу сарадњу са институцијама здравствене заштите. Патријархална породица је ову функцију сама остваривала. Савремена, двогенерациска породица није у стању да брине о старима у потпуности као што је то могла вишегенерациска породица. Посебна тешкоћа се јавља у неким сеоским насељима која почивају искључиво на старом становништву чији потомци живе у граду. Зато је нужно да одговарајуће друштвене институције све чешће преузимају ову, раније породичну, функцију. Уважавање потреба старих за овом врстом помоћи је све актуелније и због социјално-економске кризе која је захватила друштво у посљедњој деценији и највише угрозила популацију старих. Помоћ и њега у кући, као вид социјалне заштите, може бити адекватан начин рјешавања и ублажавања

проблема и представља добру форму бриге о старима. Поред тога што је значајна као начин рјешавања свакодневних, егзистенцијалних проблема, она је и вид одржавања социјалног контакта и социјалне подршке. Искуства показују да за ову, превасходно социјалну, функцију није неопходан кадар са медицинском квалификацијом. Особе ангажоване на сагледавању и пружању кућне помоћи и њега старим лицима требају да имају разумијевања, смисла и жеље за овај рад, да знају успоставити присне контакте са њима, да поштују њихову личност и индивидуалност.

Стари људи, као и остали, имају двије основне врсте потреба: *биолошке и психо-културне*. Биолошке, виталне потребе обухватају исхрану, облачење, сан и одмор. Тешкоће у задовољавању ових потреба захтијевају помоћ у набавци и припремању хране, набавци лијекова, одржавању личне хигијене и хигијене стана, набавци огрјева и ложењу, припремању зимнице, обављању занатских услуга у домаћинству, плаћању рачуна и сл.

Психо-културне потребе човјека настају током социјализације личности и јављају се у виду потребе за сигурношћу, дружењем, љубављу, поштовањем, самопотврђивањем и сл. Са старошћу долазе и тешкоће у остваривању наведених потреба. Самоћа, запостављеност и незаинтересованост околине за њих је једна од најболнијих тешкоћа. Њима је веома потребна пажња, комуникација, људска ријеч. Често је материјална страна у другом плану у односу на усамљеност и изолованост. Посебно су угрожена стара лица која живе сама, у селу и у вишеспратницама са ограниченим могућностима кретања. Помоћ у задовољењу ових потреба састојала би се у свакодневним или повременим посјетама старом лицу ради дружења и одржавања менталног здравља, куповине штампе, успостављања комуникације са њиховом дјецом, контроле здравља и по потреби, позива здравствене помоћи, набавка лијекова и сл. Треба имати у виду да стара особа од друштва првенствено очекује да не буде заборављена, одбачена као некорисна, да се поштује њена личност и индивидуалност. Друштвена заједница, познавањем потреба и тешкоћа старих и организовањем добре мреже кућне њега и помоћи, може благовремено ублажити и предупредити многе од наведених тешкоћа и њихове посљедице.

Овим истраживањем жељело се утврдити за које послове у кући је потребна помоћ старим лицима, колико често и колико

сати дневно, како би се могла планирати квалификација и број ангажованих лица (таб 10). Такође, испитивала се и могућност потпуног или дјелимичног самофинансирања ове врсте помоћи.

Табела 10.

Врста потребне помоћи у кући према мјесту становања

Врста помоћи	Мјесто становања							
	Село		Град		Приградско		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
спремање стана	9	9,1	16	15,4	9	12,2	34	12,3
набавка намирни.	20	20,2	23	22,1	9	12,2	52	18,8
припрема оброка	11	11,1	10	9,6	6	8,1	27	9,7
прање, умив. чисти.	8	8,1	6	5,8	4	5,4	18	6,5
шетња, дружење	-	-	2	1,9	5	6,7	7	2,5
купов. штамп и сл.	1	1,0	-	-	3	4,0	4	1,4
оправке по стану	10	10,1	6	5,8	8	10,8	24	8,7
набав. и дав. лијек	27	27,3	20	19,2	24	32,4	71	25,6
није потр. помоћ	20	20,2	39	37,5	19	25,7	79	28,5
укуп. анкетирани*	99	100	104	100	74	100	277	100

* Испитиваници су одговорали поједино на више питања, зато је број одговора већи од броја испитиваних.

Од 277 лица која су одговарала на питање за које послове би им била потребна организована помоћ у кући 28,5 % је одговорило да им помоћ није потребна.

У спремању стана помоћ је потребна за 12,3% лица, за набавку намирница 18,8%, за припрему оброка 9,7%, Остале активности наведене су у нешто мањем проценту. Сваки четврти анкетирани је изразио потребу помоћи у набавци лијекова. О начину рјешавања овога проблема треба посебно размислити. Нема значајне разлике у врсти потребне помоћи у кући између мушкараца и жена, ако се занемари да је женама чешће потребна помоћ у спремању стана. Брачно стање је значајно повезано са потребом помоћи у кући. Свакодневна помоћ је потребна за 20,5% особа у браку, 35,8% особа којима је умро брачни друг и 44,4% особа које нијесу биле у браку. Помоћ у кући није потребна за 14,8% особа које нијесу биле у браку а за 53,8% особа у браку.

Дубина старости знатно утиче на јављање потребе за помоћ у кући. Особе у дубокој старости (75 год и више) знатно чешће требају помоћ у спремању стана, спремању оброка, умивању и одржавању хигијене од оних са 60 - 74 године.

Сугестије и мишљења старих особа

На крају анкете испитиваним особама пружена је могућност да упуте неки предлог о рјешењу проблема који нијесу обухваћени анкетом а значајни су за њих. Већина предлога односила се на материјалне, здравствене и друге егзистенцијалне проблеме, нарочито старих особа које живе саме и старачких домаћинстава у селу. Посебно и најчешће је апострофиран проблем набавке лијекова. Неке од карактеристичних предлога су наведене.

- Потребно је обезбиједити бржу, бољу и за пензионере и социјалне случајеве стварно бесплатну лекарску његу и услуге.

- Обезбиједити одвојене амбуланте за старе и омогућити набавку лијекова.

- Једном седмично обилазак старих у селу и прибављање намирница.

- Отворити продавницу мјешовите робе за старе по повољнијим цијенама.

- Помоћи старима у адаптацији стамбеног простора.

- О самцима нико не води рачуна.

- Помагати старим родитељима чија дјеца нијесу запослена док се запосле.

Потребна је служба која би бринула о старим непокретним особама.

- Старима је у граду отежано кретање од аутомобила, чак и по тротоарима.

- Обезбиједити старима бесплатну вожњу у градском саобраћају.

- Урадити услован дом за старе и изнемогле у Подгорици.

- Читав свој вијек провео сам бавећи се пољопривредом и сточарством и сада, под старе дане, немам никакву надокнаду за свој дугогодишњи рад, што је држава требала позитивно ријешити (мушкарац, 80 година, удовац, пољопривредник) .

- Да вам старе особе никада не буду терет, већ брига и обавеза.

- Не заборавите! Да није било нас старих, не би било ни вас младих. Зато се потрудите да ово не остане само анкета (жена, четири разреда основне школе, сама, удовица, не добија помоћ дјецe иако је потребно).

Закључак

Према свим демографским показатељима црногорско становништво припада категорији старог, односно врло старог. Пораст старог становништва ствара нове услове и нове друштвене и економске потребе планирања и прилагођавања, нарочито социјалне и здравствене заштите. Савремена социјална кретања у друштву доприносе да се традиционалним елементима бриге за старе придружују нови видови помоћи. Старима је потребна посебна брига друштва у стварању добрих материјалних и стамбених услова, здравствене и социјалне заштите. Поштовањем основних људских вриједности и његовањем солидарности међу свим члановима друштва обезбјеђује се да и “старост буде испуњена животом”. Организовање одговарајуће помоћи и трајног рјешења основних проблема старих особа захтијева познавање њихових потреба и жеља.

Посматрано у цјелини, може се рећи да је проблем образовања старих људи углавном проблем старих који живе на селу и проблем старих жена. Може се закључити да свако пето остарјело лице није задовољно условима становања. Самоћа постаје све чешћи пратилац старих људи. Сам живи сваки десети стари мушкарац, али свака трећа стара жена је сама и врло често у дубокој старости. Усамљеност је у позним старачким годинама углавном својствена жени.

Популација старих има специфичне проблеме. Старе особе најчешће као највеће проблеме наводе здравствене а одмах иза тога материјалне. Здравствени проблеми и неспособност за старање о себи су све чешћи са порастом година живота. Положај старачких пољопривредних домаћинстава је најтежи. Одумирањем становништва села све више нестаје и традиционално породично - сродничко и добросусједско испомагање, веома значајно старим људима. Друштво је дужно да преузме раније породичне функције заштите старих. Велики број старих проводи живот празно, не користећи ништа од техничких и културних тековина цивилизације. Структуру активности углавном

чине пасивне радње, које не захтијевају никакаво лично ангажовање и одвијају се углавном у стану. Може се рећи да се око 70% старих особа нема никаквих друштвених активности. Када су у питању међугенерацисјске везе и помоћ дјеце родитељима, може се закључити да су старе особе које имају брачног друга или им је умро у знатно повољнијем положају од разведених. Старе особе које живе у селу добијају од дјеце знатно више помоћи од особа које живе у граду. *Најузроженија категорија старијих су самици - без брака, без дјеце, без сина, без породице, без школе, без примања. То су углавном жене - неудаће, без имовине, саме, у дубокој старости и најчешће им је пошребан институционални смјештај или помоћ у кући.*

Често је материјална страна у другом плану у односу на усамљеност и изолованост.

Популација старијих у Црној Гори је веома угрожена и има мноштво разних проблема. Положај би се, у постојећој економски неповољној ситуацији, могао поправити а посљедице проблема ублажити организовано акцијом помоћи на нивоу локалне заједнице. Организација клубова за дневни боравак, уз адаптацију постојећег, често неискоришћеног, простора у мјесним заједницама, и незнатна улагања би обогатила живот старих лица, нарочито оних настањених у граду.

Институционална помоћ у домаћинству, која би се могла организовати у релативно кратком времену, побољшала би квалитет живота остарјелих лица која живе сама и углавном са лошим здрављем, а нарочито корисницима социјалне помоћи. Планирање и изградња дома за стара лица у Подгорици би требао бити приоритетан дугорочни циљ заједнице. Њиме би се задовољиле различите категорије старих особа. Једни би имали комфоран смјештај и могућност да остану у средини досадашњег живљења и поред најближе родбине и пријатеља. Они са лакше угроженим здрављем имали би свакодневну бригу о исхрани, хигијени и здравственој заштити. Категорија изнемоглих и тешких хроничних болесника имала би здравствену заштиту, одговарајућу бригу и његу, која би за заједницу била знатно јефтинија од дуготрајног болничког лијечења. Треба имати у виду да стара особа од друштва првенствено очекује да не буде забрављена и одбачена, да се поштује њена личност и индивидуалност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Војводић Н., Козаревић Ђ., Тасић М., Илић Д., Вучичевић Љ., *Савремена заштитна сјановништва у сјарењу и сјаросји*, Глобални покрет за активно старење – зборник радова, СЗ за заштиту и унапређење здравља, Београд, 1999, г.
2. Ђокић Д., Целетовић А., *Савремени пристиуи здравственој заштити сјарих*, Глобални покрет за активно старење – зборник радова, СЗ за заштиту и унапређење здравља, Београд, 1999, г.
3. Јањић М., *Сјарење и сјаросји – јуче, данас, сјушра*, Геронтологија, 1/93, Београд, 1993. г.
4. Мацура М., *Сјарење сјановништва, ййулациона йолиштика*, Геронтологија, 1/93., Београд, 1993.г.
5. Младеновић М., *Сјари у йородици и друштивена йомош у йородици*, Геронтологија, 1/93., Београд, 1993.г.
6. Младеновић М., *Сјари, йородица и друштво*, Геронтолошки зборник 1975, Београд, 1975.г.
7. Петровић Ж., *Породица и сјари људи*, Геронтолошки зборник 1975, Београд, 1975. г.
8. Радовић Љ., *Послијератни развој сјановништва Црне Горе са йројекцијом до 2000. з*, Институт за друштвено-економска истраживања, Титоград, 1980.г.
9. Распоповић Б., Радуловић Ј., *Сјаро сјановништво у Црној Гори и неке његове карактеристике од 1981. до 1991. з*., Геронтологија 2/93, Београд 1993.г.
10. Рашевић М., *Прилоз исјраживању сјарења сјановништва*, Геронтологија 2/93, Београд, 1993.г.
11. Синадиноски Ј., *Рагна активносји и смисао људског живошја у сјаросји*, Геронтолошки зборник 1980, Београд 1981.

Jelena RADULOVIĆ,
Nataša TERZIĆ,
Nedeljko KECOJEVIĆ,
Agima LJALJEVIĆ

THE OLD POPULATION AND ASSOCIATED PROBLEMS

Summary

The process of population aging in Montenegro, which started in 60-s intensified during 90-s and have features of old population. Increase in the number of old population produces new social and economic needs of planning and adaptation, especially in the field of social welfare and health care. The aim of the work is analyzing the trend of the old in the population structure in Montenegro, socio-economic and health status, needs and problems. Data have been collected in census and survey conducted in 277 elderly persons. The results show that the portion of the old in the whole population increased by 2 in last 8 decades. The major problems for elderly persons relates to health, material status, disability to take care of themselves and loneliness. Every fourth person indicates the joint presence of several problems.

